

Julija Magajna*

Shizoanaliza: analiza (ne)zavednih vzgibov želje

Zato so se nam konflikti, nasprotja, protislovja zdeli površinski učinki, epifenomeni zavesti, medtem ko nezavedno živi od problemov in razlik. Zgodovina ne napreduje z negacijo in negacijo negacije, temveč z odločitvijo o problemih in afirmacijo razlik.

Gilles Deleuze

Koncept shizoanalize, ki sta ga vpeljala Gilles Deleuze in Félix Guattari,¹ se nanaša na raziskavo nezavednih pogojev razlikovanja in spreminjanja vsega bivajočega. Raziskava temelji na predpostavki o implicitni urejenosti polja imanence, v kateri so vsebovane potencialne zmožnosti razlikovanja, urejanja, spreminjanja in medsebojnega delovanja aktualiziranih sestav. To virtualno polje je vsebovano v vseh zmožnih načinih aktualizacije, kot njihov imanentni pogoj, medtem, ko vsi zmožni načini aktualnega delovanja nenehno spreminjajo svoje virtualne pogoje. Virtualna ali implicitno vsebovana urejenost polja imanence, deluje kot primarni pogoj diferenciacije vsega bivajočega. Kot eden izmed njegovih zmožnosti deluje tudi sekundarni pogoj diferenciacije, kateri učinkuje v povsem drugačnih načinih razlikovanja in zmožnostih spreminjanja. Oba pogoja oziroma načina urejanja sta večno so-obstoječa v polju imanence in oba na različne načine zagotavljata konsistenco aktualiziranih sestav. Shizoanaliza proučuje načine njunega medsebojnega delovanja in vzajemnega dopolnjevanja. Njen namen je namreč nenehno raziskovanje zmožnosti so-ustvarjanja in spreminjanja (ne)zavednih pogojev diferenciacije, ki učinkujejo v različnih načinih urejanja in zmožnostih spreminjanja aktualiziranih sestav. Posledično v svoje raziskovalno polje vključuje tako psihične kot fizične procese, hkrati pa s svojstvenim pristopom do nezavednega presega izključujočo razliko med osebno in družbeno sfero.

165

¹ Obširna razlaga koncepta in raziskovalnega pristopa se nahaja v njunem skupnem delu *Kapitalizem in shizofrenija*, predvsem v prvi knjigi z naslovom *Anti-Ojdip*. Poleg tega je Guattari obravnaval koncept tudi v svojih samostojnih delih.

* Mirovni inštitut, Ljubljana

Pričujoči prispevek seznanja bralca z osnovnimi spoznavnimi izhodišči, raziskovalni pristopi, spoznanji in delovanji shizoanalize. Prvi del predstavlja njene utemeljujoče ontološke predpostavke, drugi del obravnava način njenega soočanja z nezavednimi procesi, tretji del razlaga njen odnos do prisile ponavljanja, zadnji, četrti del pa izpostavlja etično dimenzijo, ki jo njeno spoznavno izhodišče, odnos in delovanje implicirajo v sebi.

1. Ontološka raztemeljenost shizoanalize

Nezavedno polje, ki ga raziskuje shizoanaliza je sestavljeno iz razlikujočih se elementarnih delcev. Ti delci se medsebojno ne razlikujejo glede na to, kar imajo skupnega, oziroma v razmerju do neke predpostavljene celote niti v razmerju do svojega notranjega ali zunanjega drugega,² ampak glede na razliko v sebi.³ Razlika v sebi je razlika, ki jo implicira vsak razlikujoči se element in je določena z njegovimi imanentnimi zmožnostmi spreminjanja. To nezavedno polje primarne sfere diferenciacije, ki predpostavlja zgolj afirmacijo razlik, ustvarja imanenco vsega bivajočega. Bit tako ne pozna negacije, kajti ta se lahko pojavi šele sekundarno (kot eden izmed njenih zmožnih učinkov), ampak zgolj probleme in vprašanja. Zato, pravi Deleuze, bi morali ne-bit napisati kot (ne)-bit ali celo kot (?)bit. »Ta (ne)-bit je diferencialni Element, v katerem afirmacija kot množstvena afirmacija najde načelo svoje geneze. Negacija pa je samo senca tega višjega načela, senca razlike na strani proizvedene afirmacije.«⁴

Razlikujočo se imanenco biti Deleuze razloži s pomočjo matematike oziroma diferencialnega računa. Osnovni razlikujoči se element ponazori s simbolom dx ,⁵ ki je nedoločen, vendar določljiv v vzajemnem razmerju z dy . Dx in dy sta

² Deleuze v *Razliki in ponavljanju* razloži, da je razlika, ki je pogojena z identiteto, podobnostjo, analogijo ali nasprotjem, zgolj sekundarni učinek primarne diferenciacije nasebja razlik. Zato ti kriteriji razlike ne morejo služiti kot sredstvo razlage ali pojasnjevanja, kajti sami so tisto, kar mora biti pojasnjeno. Za podrobnejšo razlago sekundarnih ali reprezentativnih kriterijev razlike glej Gilles Deleuze, *Razlika in ponavljanje*, Založba ZRC, Ljubljana 2011, str. 198–199 in 407–413.

³ »Razlika v sami sebi« je dobesečen prevod Deleuzovega koncepta *différence en elle-même*, ki ga predstavi in obsežno razloži v knjigi *Razlika in ponavljanje*. Ustrezen prevod tega koncepta bi lahko bil tudi »svojtvena razlika«. Koncept je izpeljava iz Duns Scotusovega pojma *haecceitas* (»totost«), ki se nanaša na določujoč kriterij razlike.

⁴ *Ibid.*, str. 126.

⁵ *Cf. ibid.*, str. 274–282.

lahko diferntirana oziroma različna zgolj v razmerju, sama po sebi pa sta povsem nediferencirana. Obstaja namreč temeljna razlika med primarno diferenciacijo in sekundarno diferenciacijo, oziroma, med virtualnim diferenciranim ali različnim in aktualnim diferenciranim ali jasnim. Prva razlika je implicitno vsebovana in intenzivna, druga je eksplicitno udejanjena in ekstenzivna. Virtualna sfera je povsem nediferencirana ali nejasna, kar pa ne pomeni, da se v njej nič ne razlikuje ali da v njej ni možno ničesar razločiti. Ker je vsaka razlika določljiva zgolj v razmerju vzajemne določitve, lahko diferenciacija, ki ponazarja jasno, aktualizirano, ločeno različko nastopi šele sekundarno v primerjavi s primarno vzajemno diferenciacijo.⁶

Stopnjo spremenljivosti diferencialnega razmerja ponazarja koncept mnogoterosti. Tudi ta koncept izhaja iz matematike, natančneje iz diferencialne geometrije Friedricha Gaussa in Bernharda Riemanna. Nanaša se na lastnosti geometričnega prostora, ki ne opisujejo njegovega stanja, ampak njegove transformacije. Te so ponazorjene z diferencialnimi enačbami, ki izražajo relacijo med spremembami dveh ali več kvantitet. Gauss je ugotovil, da je diferenciacijo površine možno ponazoriti ne da bi se sklicevali na merila širšega obdajajočega prostora oziroma na zunanje kriterije, kot je na primer koordinatni sistem. Vsaka površina namreč predpostavlja svojstveno merilo diferenciacije. Riemann pa je njegovo tezo razvijal še naprej tako, da poleg površin predpostavil n -dimenziionalne prostore s svojstvenim merilom diferenciacije, imenovane mnogoterosti (*manifold*).

V kolikor vsaka mnogoterost implicira svojstvene kriterije diferenciacije, to ne pomeni, da nimajo medsebojno ničesar skupnega, ampak zgolj to, da dejavnik razlike oziroma to, po čemer se ena mnogoterost razlikuje od druge, nima nič skupnega s tem, od česar se razlikuje. Vsaka mnogoterost je namreč določena z n določitvami, ki izključujejo kakršnokoli homogenost. »Iz tega sledi, da lahko dva sosednja opazovalca v Riemannovem prostoru določita točki v njunem neposrednem sosledju, vendar pa ne moreta določiti njune relacije, brez da bi s tem vzpostavila nov dogovor. Vsako sosledje je kot drobec v evklidskem prostoru-

⁶ Za natančnejšo razlago razlike med diferenciacijo in diferenciacijo glej *op. cit.*, str. 277 in Gilles Deleuze, »À quoi reconnaît-on le structuralisme?«, v: *L'île déserte: textes et étretiens 1953–1974*, Les Éditions de Minuit, Pariz 2002, str. 251.

ru, vendar pa povezava med enim in naslednjim sosledjem ni definirana in lahko deluje na neskončno mnogo načinov.«⁷

Teorija mnogoterosti ne razlaga zgolj spreminjajoče se zmožnosti diferenciacije geometričnega prostora, ampak tudi transformacije dinamičnih procesov. Spremembe, ki jih je zmožen ustvariti nek proces določajo njegovo stopnjo svobode in vsaka stopnja svobode ponazarja dimenzijo mnogoterosti. Mnogoterost je tako opredeljena kot imanentna ali potencialna zmožnost spreminjanja nekega procesa oziroma kot skrajni prag njegove diferenciacije.

Tovrstni način razlage primarnega pogoja diferenciacije lahko zasledimo tudi v teorijah kaosa. Tudi te teorije ne obravnavajo stanj stvari, ampak procese postajanja, razlikujoče se elemente pa razumejo kot dogodke, ki se spreminjajo z vsako svojo povezavo z drugimi elementi. Njihove spoznave so osnovane na predpostavki, da nered ne obstaja, kajti obstajajo zgolj različni načini urejenosti. Vsak izmed teh načinov urejenosti predstavlja svojstveno zmožnost diferenciacije neke sestave oziroma mnogoterost. Kriterij njene urejenosti ni določen s ponovljivostjo ali predvidljivostjo njenega spreminjanja, ampak z njeno konsistenco. To konsistenco zagotavlja najbolj stabilno in uravnovešeno stanje h kateremu teži vsaka sestava, ne glede na svoje začetne pogoje in vmesne dejavnike, ki vplivajo na njen proces transformacije. Dolgoročna težnja sestave, ki zagotavlja njeno notranjo ali implicitno vsebovano konsistenco se imenuje atraktor. Atraktorji določajo pogoje diferenciacije sestav, v katerih je vsebovana skrajna meja zmožnosti njihovega spreminjanja. Ti pogoji spreminjanja se sicer neskončno ponavljajo, vendar z vsako ponovitvijo ustvarijo razliko v sebi.⁸

168

Iz filozofskega vidika lastnosti atraktorja ponazarja koncept singularnosti. Singularnosti so celovite določitve, ki ustrezajo določljivim razmerjem nedoločljivih diferencialnih elementov. Elementi, razmerja med njimi in singularnosti, v katerih je določena skrajna njihove spremenljivosti, sestavljajo mnogoterost. Deleuze mnogoterosti opredeli tudi kot Ideje, ki ne pripadajo sferi transcenden- ce, ampak imanentni sferi kot pogoju diferenciacije vsega bivajočega. »Ideja ima moč afirmiranja divergence, vzpostavlja nekakšno resonanco med serijami,

⁷ Gilles Deleuze, Félix Guattari, *Mille plateaux: capitalisme et schizophrénie*, Les Éditions de Minuit, Pariz 1980, str. 606.

⁸ Pogoji spremenljivosti, ki se ponavljajo v neskončnost, ne da bi se identično ponovili, se v teoriji kaosa imenujejo fraktali.

ki divergirajo. Verjetno je, da so pojmi singularnega in regularnega, izjemnega in običajnega, za filozofijo ontološko in epistemološko veliko pomembnejši kakor pojma resničnega in lažnega, ki sta povezana z reprezentacijo. Kajti to, kar imenujemo *smisel*, je odvisno od razločevanja in razporeditve teh bleščečih točk v strukturi Ideje.⁹ Na osnovi teh razporeditev in potencialnih zmožnosti njihovega spreminjanja (predindividualnih singularnosti) se tvorijo aktualizirane in individualizirane sestave.

Primarni pogoj diferenciacije, v katerem se porazdeljujejo mnogoterosti oziroma Ideje, ustvarja dimenzijo virtualnosti. Virtualnega ne smemo zamenjevati z nerealnim ali (še) nerealiziranim možnim. Potencialne zmožnosti spreminjanja, ki jih ponazarjajo singularnosti, so povsem realne, saj se v vsakem trenutku realizirajo v načinu aktualizacije oziroma v načinu diferenciacije aktualnega.¹⁰ Razločna ali diferencirana Ideja postane v procesu aktualizacije jasna ali diferencirana. V skladu s tem, so potencialne zmožnosti virtualne sfere povsem neprimerljive z možnostmi. Možnost je namreč (še) nerealizirana abstrakcija in kot taka še nima svoje realnosti, kajti realna bo šele takrat, ko bo aktualizirana. Zmožnost pa je nenehno realna, četudi ni nikoli aktualizirana, saj se spreminja z vsakim trenutkom svojega udejanjanja. Možno tako ni v enakem odnosu do realnega, kot je virtualno do aktualnega. »[...] možno nima realnosti (četudi je zmožno imeti aktualnost); nasprotno pa virtualno ni aktualno, ampak *kot tako vsebuje realnost*.«¹¹ Pojmi manka, negacije, ne-možnosti pripadajo dimenziji, ki možno postavlja v razmerje do realnega in ne dimenziji, ki virtualno postavi v razmerje z aktualnim: »Če dogodek obravnavamo kot neaktualiziran (ne-določčen), mu nič ne manjka. Dovolj je, da ga postavimo v razmerje z njegovimi spremljevalci: nekim transcendentalnim poljem, neko ravnino imanence, nekim življenjem, singularnostmi.«¹²

Razlika med virtualnim in aktualnim ponazarja razliko med primarnim in sekundarnim pogojem diferenciacije. Oba pogoja implicirata različni zmožnosti ustvarjanja razlik oziroma različne načine spreminjanja. Virtualni pogoj je pri-

⁹ Gilles Deleuze, *Razlika in ponavljanje*, Založba ZRC, ZRC SAZU, Ljubljana 2011, str. 424–425.

¹⁰ Za natančnejšo razlago odnosa med virtualnim in aktualnim glej Gilles Deleuze, »Aktualno in virtualno«, *Problemi*, Društvo za teoretsko psihoanalizo, Ljubljana, 49 (9-10/2011), str. 11–15.

¹¹ Gilles Deleuze, *Le bergsonisme*, Presses Universitaires de France, Pariz 2004, str. 99.

¹² Gilles Deleuze, »Aktualno in virtualno«, *Problemi*, Društvo za teoretsko psihoanalizo, Ljubljana, 49 (9-10/2011), str. 9.

maren ali generičen, aktualen pa je sekundaren ali učinkujoč. Prvi predpostavlja afirmacijo vključujočih in vzajemno dopolnjujočih se razlik, ter drugi negacijo, opozicijo, izključevanje in onemogočanje vsega kar se razlikuje. Prvi ustvarja afirmativno razliko v sebi in drugi reaktivno razliko, ki se podreja reprezentacijam identitete, podobnosti, analogije in negacije. Prvi deluje kot spremenljivi pogoj diferenciacije, ki se spremeni oziroma (samo)preseže z vsako svojo ponovitvijo, drugi pa deluje kot nespremenljivi model diferenciacije, ki se identično ponavlja in krožno sprevača v neskončnost.

Vendar pa utemeljuje lastnosti primarne diferenciacije ne smemo razumeti kot temelja, ki bi bil substancialno ločen od tega kar utemeljuje. Primarni pogoj ne obstaja kot časovno odtujeni izvor stvarstva, kot ustvarjalec ločen od tega, kar ustvarja, kot podpirajoča baza, katero je možno zgolj *nadgraditi* ali kot (še) nedosegljiva idealna finalnost, kamor naj bi se vse stekalo. Kajti izključujoča razlika je določujoča značilnost sekundarno učinkujočega in ne primarno generativnega pogoja diferenciacije. Posledično oba pogoja nista niti zaporedno ločena v času, niti si nista zunanja v prostoru, v smislu, da se mora eden nujno končati, da bi se lahko začel drugi. Oba sta namreč večno so-časna in vzajemno prežemajoča, kajti primarni pogoj je vsebovan v vsakem načinu sekundarnega, ta pa ni zmožen bivati drugače kot njegov način. Prav zaradi večne vsebovanosti utemeljujočega v utemeljenem govorimo o ontološki raztemeljenosti biti. »Takšna je vselej dvoumnost pojma izvora, in razlog našega predhodnega razočaranja: izvor je pripisan zgolj v svetu, ki spodbija tako izvornik kot kopijo, izvor pripiše temelj zgolj v svetu, ki se je vrgel v univerzalno *raztemeljenje*.«¹³

Virtualna dimenzija primarnega in aktualna dimenzija sekundarnega pogoja diferenciacije sta večno so-prisotni tako na materialnem, kot na psihološkem nivoju. Na materialnem nivoju lahko primarno diferenciacijo razložimo s kvantno teorijo ali kvantno fiziko, v kateri je kvant opredeljen kot valovni delec energije in materije. Ti delci so določeni z valovno funkcijo, ki opisuje njihove potencialne lastnosti oziroma zmožnosti spreminjanja. Ker je tudi njihova pozicija in zmožnost medsebojnega povezovanja zgolj potencialno določljiva, relacij med njimi ni možno vnaprej predvideti. Ne glede na nepredvidljivost povezovanja in spreminjanja teh povezav, kvantni fiziki kljub temu predpostavljajo določeno

¹³ Gilles Deleuze, *Razlika in ponavljanje*, Založba ZRC, ZRC SAZU, Ljubljana 2011, str. 318.

implicitno urejenost intenzivnih kvantnih delcev, ki je kot primarni pogoj diferenciacije vsebovana v vseh eksplicitnih ureditvah ekstenzivne materije.

Na psihološkem nivoju lahko razliko med primarno in sekundarno diferenciacijo ponazorimo z razliko med spominom in zaznavo. Deleuze je pri opredelitvi te razlike sledil teoriji Henrija Bergsona, ki je v svojem delu *Materija in spomin* predpostavil dve vzajemno dopolnjujoči se dimenziji človeške duševnosti: virtualno sfero čistega spomina in aktualno sfero čiste zaznave. Njuno medsebojno delovanje je grafično ponazoril s stožcem, ki predstavlja čisti spomin, ki je s svojo konico poveznjen na ravno linijo čiste zaznave. Čisti spomin se v vsakem trenutku v celoti udejanja v načinu zaznave, vendar to celotno preteklost skrči na eno samo točko prezence vsebovano na horizontalni liniji zaporednih trenutkov. Deleuze ga opredeli kot ontološko preteklost, ki je sicer vsebovana v sedanjosti kot njen pogoj, vendar sama po sebi ni bila nikoli sedanja, saj se povsem spremeni vsakič, ko se aktualizira v zaznavi. Čisti spomin je tako povsem brez lastne moči, kajti moč mu daje šele aktualizacija v zaznavi, v kolikor deluje kot pogoj njenega prehajanja. Tako je zaznava sicer pogojena s spominom, vendar pa ni determinirana z njim, saj z vsako svojo aktualizacijo spreminja virtualne pogoje svojega udejanjanja.

Virtualna sfera čistega spomina je opredeljena kot nezavedno, v kolikor še ne implicira subjektivne zavesti, ki je usmerjena na objekt. Izključujoča ločitev zavedajočega se subjekta in njegovega objekta zavedanja se namreč izpostavi šele v dimenziji sekundarne diferenciacije. Primarni pogoj diferenciacije je torej nezaveden zgolj, v kolikor ga mislimo v razmerju do posebljene in reflektivne zavesti, sicer pa predpostavlja pred-refleksivno, pred-individualno, brezosebno oziroma univerzalno zavest, ki kot imanenca življenja prežema vse kar biva.¹⁴ Ta zavest ni podrejena posameznemu doživljanju, kajti v svoji univerzalnosti biva neodvisno od njega, ampak je vsebovana v njem kot njegov imanentni pogoj. Vsaka osebna izkušnja tako implicira neosebno zavest, ki pogojuje prave doživljanja in skrajne zmožnosti njihovih transformacij. Tako kot v primeru zaznave, ki z vsakim svojim načinom vpliva na spomin oziroma na to, kaj jo bo pogojevalo, tudi v tem primeru vsaka osebna izkušnja nenehno so-ustvarja in spreminja svoj pogoj vsebovan v univerzalni zavesti.

¹⁴ Cf. Gilles Deleuze, »Imanenca: neko življenje...«, *Problemi*, Društvo za teoretsko psihoanalizo, Ljubljana, 49 (9-10/2011), str. 5.

Univerzalna zavest tako deluje kot primarni pogoj diferenciacije subjektivne in skupinske zavesti, ki pripada sekundarni ali učinkujoči diferenciaciji. Kljub temu, da je vse-prežemajoča, pa iz tega ne sledi, da je nerazločljiva. Sestavljajo jo namreč dimenzije mnogoterosti, ki jih tvorijo nedoločljive razlikujoče se intenzivnosti, njihove določljive relacije in celovite določitve, ki določajo skrajno mejo spremenljivosti teh relacij. Omenjen vidik tako preseže perspektivo, ki predpostavlja binarno opozicijo med posebljenimi formami zavesti in nediferenciranimi globinami nezavednega. »Ne moremo sprejeti alternative, ki meče čudno luč na celotno psihologijo, kozmologijo in teologijo, namreč alternative med singularnostmi, ki so že ujete med individuume in osebe, ter nediferenciranim breznom.«¹⁵ Tudi shizoanaliza pristopa k nezavednemu na način, ki presega to alternativo v smeri raziskave medsebojnega delovanja dveh pogojev diferenciacije. Njen način soočanja s to nalogo bomo spoznali v naslednjem poglavju.

2. Shizoanalitski pristop k nezavednem

Utemeljujoče problemsko polje shizoanalitske raziskave je brezosebno nezavedno, ki je kot primarni pogoj diferenciacije vsebovano v ustvarjajočih procesih vsega bivajočega. To polje ustvarjajo mnogoterosti je sestavljeno iz elementarnih razlikujočih se delcev, njihovih povezav in singularnosti, ki ponazarjajo njihovo zmožnost spreminjanja. Deleuze in Guattari to spreminjajočo se sestavo nezavednega ponazorita z matrico imenovano rizom. Rizomatska matrico sestavljajo diagrami procesov, v katerih so vsebovani vsi pogoji njihove diferenciacije oziroma vsi potencialni načini spreminjanja in vse zmožnosti ustvarjanja razlik. Ker se ti pogoji diferenciacije nenehno spreminjajo, se njeni diagrami ne razlikuje zgolj od statičnih modelov, ampak tudi od dinamičnih, ki implicirajo nespremenljivo formo spremenljivosti oziroma ustaljenost nekega poteka (program). Poleg tega, da rizomatska matrica ne implicira vnaprej določenega programa, strukture ali poteka diferenciacije, tudi ne predpostavlja privilegirane vhoda (gledišča) ali izhoda (smotra, ki ne bi bil vsebovan že v samem procesu), saj se nenehno odpira v vse smeri. Njena karta nezavednega, ne posnema že izrisanih sledi, ampak sledi gibanja v postajanju, ki se nikoli ne izrišejo do konca. Vsakič namreč, ko obstoječi sestavi doda novo linijo gibanja, se spremeni njena celotna kartografija. »Tako, namesto, da bi se nenehno zatekala k istim, domnevno utemeljujočim, strukturam, k istim arhetipom, k istim 'matemom',

¹⁵ Gilles Deleuze, *Logika smisla*, Krtina, Ljubljana 1998, str. 105.

bo shizoanalitska meta-modelizacija veliko bolj naklonjena kartografiji kompozicij nezavednega [...]»¹⁶ Rizomatična kartografija nezavednega sledi sestavam singularnosti in njihovim povezujočim linijam ali tokovom, ki se nenehno cepijo, vsakič, ko se povezujejo z drugimi tokovi in z drugimi singularnostmi. Ti razcepi tokov, ki povezujejo singularnosti in njihove razločujoče se elemente se imenujejo *shize*.¹⁷ Vsaka virtualna *shiza* ponazarja točko prehoda oziroma prag, kjer ena sestava prehaja v drugo in kjer se spreminjajo povezave med njimi.

Kartografija singularnosti, njihovih povezav in razcepov je temeljni pogoj vsake subjektivizacije. V tej rizomatični matrici različnih sestav nezavednega je namreč vsebovana želja, ki jo Deleuze in Guattari opredelita kot ustvarjajoči proces postajanja. Izhajata namreč iz predpostavke, da je nezavedno imanentno ustvarjajoče ali produktivno, zato vsako v nezavednem vsebovano željo razumeta kot proces ustvarjanja. Ustvarjalni vzgibi ali težnje želje so primarno povsem neosebni, kajti pogojujejo jih sestave singularnosti v nezavednem oziroma *shize* – točke prehoda med njimi. Ker ne obstaja želja, ki ne bi bila vsebovana v nezavedni sestavi in ker je vsaka nezavedna sestava nujno želeča oziroma produktivna, te želeče sestave poimenujeta želeči stroji. Želeči stroji so mnogoterosti nezavednega kajti sestavljajo jih elementarni razlikujoči se delci (delovni deli stroja), njihove povezave (pasivne sinteze želje) in singularnosti, ki jim podeljujejo konsistenco kljub njihovem nenehnem spreminjanju. Kot so-ustvarjajoče procese življenjske imanence vsega bivajočega, jih poganja življenjska energija.

Določujoča lastnost želečih strojev je njihova zmožnost (samo)preseganja. Zato jih ne moremo primerjati z mehničnimi stroji, niti z organizmi, kajti tako eni kot drugi niso zmožni preseči lastnih pogojev diferenciacije. V prvem primeru je njihova zmožnost spreminjanja določena z mehnično strukturo, v drugem primeru pa v variabilnostjo vrste. Predpostavka o (samo)preseganju predstavlja enega izmed razlogov, da teorije želečih strojev ni možno zvesti niti na mehanicistično, niti na vitalistično perspektivo. Poleg tega obe stališči postavljata željo in stroj v pozicijo zunanosti »[...] bodisi tako, da se želja pojavlja kot učinek

¹⁶ Félix Guattari, *Soft subversions: texts and interviews 1977–1985*, Semiotex(e), Los Angeles 2007, str. 212.

¹⁷ Gr. *schizein* – σχίζειν razcepiti, iz glagola σχίζω – (raz)cepim, raztrgam, delim, ločim, urežem, prikrojim (v aktivni obliki); cepim se, ločim se, delim se (v pasivni obliki).

določen s sistemom mehaničnih vzrokov, bodisi tako, da je stroj sistem sredstev za doseganje ciljev želje.«¹⁸

S teorijo neosebne želje vsebovane v vse-prežemajočem nezavednem polju, ki primarno pogojuje vso diferenciacijo bivajočega, sta Deleuze in Guattari preseгла tudi perspektivo, ki predpostavlja izključujočo razliko med želečo in družbeno produkcijo. Spoznavni temelji koncepta želečih strojev namreč presegajo onstran opozicije med subjektivno – psihično in objektivno – družbeno realnostjo. Poleg tega, da je želja imanentno produktivna, predpostavljata tudi, da je vsaka družbena produkcija želeča produkcija. Shizoanalitski pristop k nezavednem tako implicira tezo, da je »[...] družbena produkcija zgolj želeča produkcija pod določenimi pogoji.«¹⁹ Ne samo osebne ali družinske, tudi politične, ekonomske in kulturne sestave, so sestave želje. Shizoanaliza tako analizira nezavedne pogoje ustvarjanja, povezovanja, urejanja in spreminjanja teh sestav. V ta namen se njena raziskava ne omejuje zgolj na izkušnje ali psihološki razvoj posameznika, ampak v svojem raziskovalnem polju zaobjema vse dimenzije (človeškega in/ali ne-človeškega) bivanja, ter vse zmožnosti (kolektivnih ali individualiziranih) udejstvovanj, ki šele sekundarno učinkujejo v osebnih izkušnjah in individualnem psihološkem razvoju.²⁰ Predpostavlja namreč, da fenomenološko različni svetovi ne implicirajo nujno medsebojne izključenosti, zato bi jih bilo zmotno obravnavati kot ločene objekte analize.

S svojim pristopom shizoanaliza ne preseže zgolj opozicije med želečim in družbenim, ampak tudi med želečim in realnim. Izhaja namreč iz predpostavke, da vsaka želeča produkcija producira realno in v realnem. Virtualna sfera želeče produkcije je realna, kljub temu, da ni aktualna, kajti realizira se vsaki aktualni sestavi kot pogoj njenega prehoda. Tako ne obstaja aktualna sestava, ki ne bi hkrati pripadala še virtualni dimenziji nezavedne želeče produkcije. Shizoanaliza zato opazuje, kako virtualna dimenzija nezavednega učinkuje v aktualnih zmožnostih sestav in kako aktualne zmožnosti spreminjajo virtualne pogoje svojega udejanjanja. Njen namen je namreč raziskati nezavedne pogoje, ki bi učinkovali v novih zmožnostih spreminjanja in novih načinih urejanja

174

¹⁸ Gilles Deleuze, Félix Guattari, *L'Anti-Œdipe: capitalisme et schizophrénie*, Les Éditions de Minuit, Pariz 1973, str. 337.

¹⁹ *Ibid.*, str. 36.

²⁰ Cf. Félix Guattari, *The machinic unconscious: essays in schizoanalysis*, Semiotext(e), Los Angeles 2007, str. 157.

aktualiziranih sestav. Predpostavlja namreč, da nezavedno sestoji iz virtualnih problemov in vprašanj, katerim odgovarjajo aktualne sestave, ki se razrešujejo v različnih zmožnostih njihovega spreminjanja, urejanja in medsebojnega povezovanja. V svojem pristopu k nezavednem tako ne odgovarja na vnaprej zastavljena vprašanja in ne razrešuje pred-obstojećih problemov, ampak raziskuje zmožnosti zastavljanja vprašanj in načine so-ustvarjanja problemskega polja. V skladu s tem tudi ne odkriva domnevno pred-obstojećih vsebin v nezavednem, ne interpretira, niti ne podeljuje pomena z usmerjanjem pozornosti na to, v čemer naj bi se nezavedno razkrivalo. Namesto vprašanja »Kaj pomeni?« se namreč sprašuje »Kako deluje?«. »Shizoanaliza se odreja vsaki interpretaciji, kajti odreja se namernemu odkrivanju nezavednega materiala: nezavedno ne želi povedati ničesar. Namesto tega nezavedno ustvarja stroje, ki so stroji želje, katerih uporabo in delovanje odkriva shizoanaliza v njihovi imanentni povezavi z družbenimi stroji. Nezavedno ne govori, ampak konstruira. Ni izrazno ali reprezentativno, ampak produktivno. Simbol ni nič drugega kot družbeni stroj, ki deluje kot želeči stroj, želeči stroj, ki deluje znotraj družbenega stroja, želeča investicija v družbeni stroj.«²¹

V skladu s tem ne predpostavlja nadčasne in univerzalne kartografije nezavednega, kateri naj bi se podrejela večno spreminjajoča se sedanost. Prav tako Deleuze in Guattari izrecno poudarjata, da shizoanaliza nima programa in ne govori v imenu nikogar, niti v imenu psihoanalize ne.²² Njena politika se izpostavlja nenehnemu eksperimentiranju, preizpraševanju in pretehtavanju: »[...] kar zanika vsako idejo fatalizma, ne glede na to kakšno ime si ta nadeva: božansko, zgodovinsko, ekonomsko, strukturno, dedno ali sintagmatsko [...].«²³ To neprestano eksperimentiranje z različnimi zmožnostmi spreminjanja in urejanja sestav ji zagotavlja nenehno prisotnost v svetu. »Njeni eksperimentalni programi ne bodo imeli nobenega opravka z arhetipskimi ali simbolnimi fantazmami; prav nasprotno, njena povezanost s trenutnimi realnostmi bo prispevala k nenehnemu pojasnjevanju pomenov in determinizmov zaledenelih v preteklosti.«²⁴

²¹ Gilles Deleuze, Félix Guattari, *L'Anti-Œdipe: capitalisme et schizophrénie*, Les Éditions de Minuit, Pariz 1973, str. 213.

²² Cf. *ibid.*, str. 456.

²³ Félix Guattari, *The machinic unconscious: essays in schizoanalysis*, Semiotext(e), Los Angeles 2007, str. 174.

²⁴ *Ibid.*, str. 187.

Kljub temu, da iz stališča shizoanalize ni možno ustvariti univerzalne kartografije nezavednega, ki bi predpostavljala obstoj nadčasnih simbolov, modelov ali programov oziroma obstoj nespremenljivih struktur spreminjanja in diferenciacije, iz tega še ne sledi, da nezavedno nima svoje imanentne konsistence. Njegovo konsistenco namreč omogoča imanentna urejenost primarnega pogoja diferenciacije vsega bivajočega, ki smo jo spoznali v prejšnjem poglavju. Ta implicitno vsebovana urejenost lahko šele sekundarno učinkuje v nespremenljivosti ali identični ponovljivosti modelov spreminja in načinov njihove diferenciacije.

V skladu s tem spoznavnim izhodiščem Deleuze in Guattari razlikujeta med dvema diferencialnima pogojenostma nezavednega, ki na dva različna načina omogočata konsistenco spreminjanja in urejanja aktualiziranih sestav: shizofreno in paranoidno. Osnovna značilnost shizofrene je, da se nenehno (samo)presega in v ta namen tudi nenehno spreminja svoje pogoje in zmožnosti ustvarjanja razlik. Paranoidna pa se ni zmožna (samo)preseči, kajti njen model spreminljivosti se identično ponavlja v neskončnost. Poleg tega teži k totalizaciji in nadkodiranju, kar pomeni, da se nič ne more diferencirati neodvisno od nje. Tako mora vsako nepredvidljivo oziroma nenadzorovano razliko, bodisi podrediti lastnim pogojem diferenciacije, bodisi nasilno zatreti.²⁵ V kolikor implicira identično ponavljanje lastnega modela diferenciacije in z njim povezane zmožnosti spreminjanja je nujno nasilna. »Tak je *paranoidni* režim znakov, vendar bi prav tako lahko poimenovali despotski ali imperialen.«²⁶

3. Shizoanalitska razlaga prisile ponavljanja

Shizoanaliza izhaja iz predpostavke, da prisile po identičnem ponavljanju modela diferenciacije ne povzročata težnja, ki bi bila imanentna človeškemu bivanju, ampak jo lahko razložimo zgolj kot učinek sekundarnih dejavnikov. Zmožna se je pojaviti namreč šele kot učinek izgube imanentne konsistence. »Vztrajnost neuspehov, večno vračanje trnja v peti, pojav demonske fatalnosti, ki se včasih pojavlja v nevrotičnih 'nesrečah', izhaja iz vztrajanja na izgubi konsistence se-

176

²⁵ Iz vidika biopolitke bi lahko to težnjo po totalizaciji opisali kot: omogočati življenje vsemu kar se podreja prevladujočim pogojem diferenciacije in pusti odmeti vse karkoli se diferencira neodvisno od njih.

²⁶ Gilles Deleuze, *Deux régimes de fous*, Les Éditions de Minuit, Pariz 2003, str. 13.

stav, ali če hočete, iz konistence pri izgubi konsistence [...].«²⁷ Kajti vsaka konistenca, stabilnost in urejenost omogoča varnost, zato se ob njeni izgubi pojavijo zavedni ali nezavedni strahovi. Ti učinkujejo bodisi v prisilnem oklepanju predvidljivih in identično ponovljivih struktur, bodisi v popolni odtujitvi od sveta. In tem večji so strahovi, močnejša je prisila po zadrževanju identičnega modela spremenljivosti in njeni totalizaciji. Ker ta samo na sebi obstoječi pogoj diferenciacije predstavlja edini način zagotavljanja konsistence in varnosti sestav, dobi vlogo potencialne nevarnosti vse, kar se diferencira neodvisno od njega. Iz tega razloga shizoanaliza raziskuje načine, ki omogočajo stabilnost urejenosti sestav in njihovo varnost onstran prisile ponavljanja, ki je pogojena s strahovi in implicira nasilje.

Ker Deleuze in Guattari predpostavljata, da prisila ponavljanja nastane šele kot sekundarni učinek določenih pogojev, ki niso imanentni bivanju, njuno pristop k nezavednemu težko primerjamo tako s Freudovo kot z Lacanovo teorijo prisile ponavljanja, kajti izhajajo iz povsem različnih spoznavnih izhodišč. Freud namreč predpostavlja, da se prisila ponavljanja utemeljuje v gonu smrti, ki naj bi bil imanenten vsemu bivajočemu. Argumente za to tezo poda v sestavku *Onstran načela ugodja* kjer prisilo ponavljanja razloži z nezmožnostjo sekundarne vezave gonske energije. Gonski zgibi, ki niso zmožni vezave so podvrženi prisili ponavljanja, kar pomeni, da posameznik nujno ponavlja določeno izkušnjo neodvisno od (ne)ugodja, ki mu jo ta ponovitev povzroča. To težnjo po ponavljanju ponazori na primeru otroške igre,²⁸ v kateri otrok s pomočjo igračke in klobčiča vrvi nenehno uprizarja odhajanje in vračanje njegove mame, ki je v tistem trenutku odsotna. Tako si s ponavljanjem, ki ga povzroči sam, zagotovi aktiven nadzor nad situacijo, namesto, da bi zgolj pasivno prenašal izgubo mame in s tem povezano izgubo lastne konistence. Freud vzroke za nastanek tovrstne težnje po ponavljanju pojasni s predpostavko o naravi gonov: imanentna narava gonov je konzervativna, kajti teži k vzpostavitvi prejšnjega, že doživetega, stanja, ki je stanje mirovanja ali stanje smrti. Življenje je le bolj ali manj kompleksen ovinek k smrti: »Cilj vsega življenja je smrt, in če posežemo nazaj: *Neživo je obstajalo pred živim.*«²⁹ Tudi samoohranitveni nagoni zgolj kažejo na to, da

²⁷ Félix Guattari, *Chaosmosis*, Indiana University Press, Bloomington & Indianapolis 1995, str. 75.

²⁸ Cf. Sigmund Freud, *Metapsihološki spisi*, ŠKUC, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, Ljubljana 1987, str. 250–253.

²⁹ *Ibid.*, str. 275.

želi organizem umreti na svoj način. Ne glede na to, da Freud predpostavlja tudi obstoj gona življenja, razume gon smrti kot primaren.

Tudi Lacan gon smrti in z njim povezano prisilo ponavljanja razume kot nekaj, kar je imanentno človeškemu bivanju, pri čemer težnjo po aktivnem obvladovanju situacije s pomočjo ponavljajočih se avtomatizmov, naveže na človeško zmožnost govora. Težnjo po ponavljanju pojasni s predpostavko o imanenci gona smrti, pri čemer smrti ne razume kot konec življenja ali kot empirično gotovost, ampak kot skrajno mejo zmožnosti subjekta, v kolikor je subjekt opredeljen kot historični subjekt. Ta meja predstavlja njegovo preteklost, ki ni fizična, epska ali zgodovinska, ampak se »[...] v ponavljanju razodeva kot sprevrnjena.«³⁰ Tako Lacan gon smrti postavi v vlogo imanentnega vzroka za nastanek iger ponavljanja in obvladovanja, ki jih je opisal Freud na primeru otroka in klobčiča. Vendar njegovo teorijo še nadgradi, s tem, ko pokaže, da te igre ne omogočajo zgolj nadzora nad izgubo materinske ljubezni, ampak prikazujejo tudi prvi vznik simbolnega v govorici. Z aktivnim nadzorom nad situacijo otrok ne obvladuje zgolj izgube objekta želje, ampak ga povsem izniči, saj postane sam sebi svoj lastni objekt. Z glasovi, ki kot refren spremljajo njegovo igro izginjevanja in vračanja, se otrok prvič aktivno udeleži v sistemu konkretnega govora. Govor kasneje postane njegov klobčič, kajti z njegovimi nevidnimi niti je zmožen upravljati stvari, katerih izgubo je moral še pred kratkim pasivno prenašati. Vendar je tovrstni aktivni nadzor nad nepredvidljivo spremenljivostjo življenja pogojen s smrtjo objekta želje. Simbol govorice predpostavlja umor stvari (kot objekta želje) s tem pa želja v subjektu postane večna, saj je popolnoma podrejena njegovi volji. Simbole, ki razodevajo imanenco smrti, Lacan razloži kot določujoč kriterij, po katerem se človek razlikuje od drugih bitij. »Prvi simbol, po katerem smo prepoznali človeštvo v njegovih sledovih je pogreb in interpretiranje smrti je mogoče prepoznati v vsaki relaciji, v kateri človek prihaja k življenju svoje zgodovine.«³¹ Človekova imanentna težnja je »biti-za-smrt«³² in ta težnja njegovemu življenju podeljuje smisel. »In tudi ko hočemo doseči v subjektu to, kar je bilo pred serialnimi besednimi igrami in kar je ob rojstvu simbolov primordialno, najdemo to v smrti, od koder dobiva

178

³⁰ Jacques Lacan, »Funkcija in polje govora in govorice v psihoanalizi«, v: *Spisi*, Analecta, Ljubljana 1994, str. 136.

³¹ *Ibid.*, str. 137.

³² *Ibid.*, str. 137 in 138.

njegova eksistenca vse, kar ima v sebi smisla.«³³ Ta smrtni smisel se razodeva v govoru s katerim subjekt aktivno prevzame svojo »biti-za-smrt« nase.

Deleuze in Guattari³⁴ s svojim spoznavnim izhodiščem presegata kakršnokoli ontološko utemeljenost smrti, kajti predpostavljata zgolj življenjsko imanenco katero ustvarja (po)gonska energija življenja.³⁵ Zanju biti pomeni biti-za-življenje. »Za čisto imanenco bomo rekli, da je NEKO ŽIVLJENJE in nič drugega. [...] Vendar nekega življenja ne moremo zadržati zgolj v enostavnem trenutku, v katerem se individualno življenje sooči z univerzalno smrtjo. *Neko* življenje je povsod, v vseh trenutkih, ki prečijo ta ali oni živi subjekt, in ki jih merijo doživeti objekti: imanentno življenje nosi dogodke in singularnosti, ki se zgolj aktualizirajo v subjektih in objektih.«³⁶ Določujoča lastnost življenja je spreminjanje, kajti vse kar živi večno mineva in se poraja znova. Vsakič, ko se po-novi, s to svojo ponovitvijo ustvari razliko v sebi. Življenje tako implicira nenehno (samo) preseganje. O smrti lahko govorimo šele takrat, ko življenje preneha prehajati in postane model. Smrt je namreč nespremenljivi model spreminljivosti, ki se identično ponavlja v neskončnost. Zato jo je nesmiselno izenačevati z gonom ali (po)gonsko energijo, kajti model ničesar ne poganja in tudi nikogar nikamor ne žene (niti v smrt ne). Je zgolj nemobilni motor, mehanizem, struktura ali program, ki omogoča večno spreminjajoči se (po)gonski energiji določen način aktualizacije oziroma delovanja, ne more pa ga povzročiti. Njegova nezmožnost (samo)preseganja se izraža kot identično ponavljanje forme, strukture ali pro-

³³ *Ibid.*, 137–138.

³⁴ Guattari kritizira Freudovo in Lacanovo razlago ponavljanja s predpostavko o imanenci smrti, v svoji knjigi *Chaosmosis*. Cf. Félix Guattari, *Chaosmosis*, Indiana University Press, Bloomington & Indianapolis 1995, str. 72–75.

³⁵ Deleuze sicer v svojih delih večkrat omenja instinkt smrti (*l'instinct de mort*), ki ga bodisi razloži kot model smrti, bodi kot izkušnjo smrti, vendar hkrati tudi izrecno poudarja pomen razlike med smrtjo kot modelom in smrtjo kot izkušnjo, ki je kot izkušnja minevanja vsebovana v vsakem spreminjanju, prehajanju in postajanju življenja. Za razlago instinkta smrti kot modela (kot razpoke, ki ne prenaša ničesar drugega razen same sebe, ni vezana na nagon in presega načine življenja). Glej: Gilles Deleuze, *Logika smisla*, Krtina, Ljubljana 1998, str. 302–307. Za razlago smrti kot izkušnje (kot izvorno načelo oblečenega ponavljanja, ki z vsako ponovitvijo ustvari razliko v sebi) glej: *Razlika in ponavljanje*, Založba ZRC, ZRC SAZU, Ljubljana 2011, str. 56–62. Za razlago razlike med modelom in izkušnjo smrti glej Gilles Deleuze, Félix Guattari, *L'Anti-Œdipe: capitalisme et schizophrénie*, Les Éditions de Minuit, Pariz 1973, str. 394.

³⁶ Cf. Gilles Deleuze, »Imanenca: neko življenje...«, *Problemi*, Društvo za teoretsko psihoanalizo, Ljubljana, 49 (9-10/2011), str. 7–8.

grama³⁷ in tudi kot identično ponavljanje strukturne pogojenosti (simbolnega). Ker se ni zmožen spreminjati je implicitno nasilen, do vsega, kar se diferencira drugače ali neodvisno od njega. Model smrti je orodje (kot vrstica na klobčiču ali govorica), katerega zmožnost je odvisna od njegove uporabe: lahko ustvarja ali uničuje, sestavlja ali razstavlja, konstruira ali de-konstruira. Lahko omogoči rast novega, tako kot stroj, ki orje zemljo, lahko povzroči neopisljivo kompozicijo zvokov, kot mehanizem na glasbenem inštrumentu, ali pa razkosa človeško telo, kot vojaška strojnica. Vsekakor problem ni v samem mehanizmu, niti v prisili njegovega ponavljanja (avtomatizmu), ampak v tem, da prisilno ponavljanje modela spremenljivosti preneha služiti človeku in življenju. Človek se tako postavi v službo modela ali strukture spremenljivosti ter svojo zmožnost delovanja in spreminjanja popolnoma prilagodi njegovemu vzoru. Temeljno vprašanje torej ni »Kaj omogoča model smrti, medtem, ko služi težnjam življenja?«, ampak »Kateri preplet vzrokov povzroči, da se življenje postavi v službo modela smrti?«. Kaj v človeku povzroči *prisilo* ponavljanja nespremenljivega modela spremenljivosti? Shizoanaliza nam ponuja nadvse preprost odgovor: razlog za prisilo ponavljanja je v človeški izgubi notranje konsistence. Ena izmed temeljnih lastnosti življenja je namreč vztrajanje v bivanju, katerega lahko ponazorimo že na nivoju primarnega pogoja diferenciacije z dolgoročnim vztrajanjem določujočih (konstitutivnih) lastnosti sestav ali singularnosti. Določujoča lastnost singularnosti je njihova imanentna zmožnost spreminjanja in ustvarjanja razlik. Vsaka singularnost je določena s svojim pragom diferenciacije in ko se ta prag preseže, ne moremo več govoriti o enaki singularnosti, kajti ta je preminila in iz nje je nastala neka nova. To nenehno prehajanje med singularnostmi življenju zagotavlja njegovo večno spremenljivost in (samo)preseganje, ter hkrati njegovo notranjo konsistenco in imanentno urejenost.

180

Razlog za nastanek prisile ponavljanja tako ni v prehajanju med singularnostmi ali v njihovem preseganju lastnih pragov, ampak v tem, da ob njihovi razpustitvi človek ni zmožen ustvariti novih. Takrat lahko govorimo o izgubi notranje konsistence in z njo povezane varnosti, ki je zagotavljala vztrajanje v bivanju. To izgubo spremljajo strahovi in neizogibna težnja oziroma prisila po ponavljanju nespremenljivih modelov spreminjanja, ki se lahko manifestirajo kot vzorci, programi, navade, norme ali zakoni. Poleg tega problem nastane tudi takrat, ko

³⁷ Model smrti je namreč lahko tudi dinamični model, kar je najbolj razvidno v primeru modela kapitalistične ekonomije.

človeštvu prisila ponavljanja identičnega modela spremenljivosti postane *edini* (predstavljivi) način s čimer si je zmožno zagotoviti varnost in konsistenco. Posledično vsaka sprememba pogojev diferenciacije *nujno* vodi bodisi v popolno izgubo notranje integritete, bodisi v njihovo identično ponovitev. Skladno s tem se poraja vedno več strahov in vedno močnejša težnja po krčevitem zadrževanju modela spremenljivosti ali po njegovi totalizaciji. V izogib tem problemom se shizoanaliza, s svojim pristopom k nezavednemu, usmerja k raziskavi in so-ustvarjanju pogojev, ki omogočajo notranjo konsistenco in urejenost sestav onstran prisile ponavljanja. Tako z vztrajanjem pri ustvarjanju novih povezav nezavednega, svoj raziskovalni pristop dopolni še z etično dimenzijo.

4. Etična dimenzija shizoanalize

Etika shizoanalize temelji na spoznavnih izhodiščih, ki presegajo vsakršno opozicijo. Tako se ne vzpostavlja zgolj onstran moralnih opozicij, ki implicirajo dobro in slabo na sebi, ampak neodvisno od vsake izključujoče se dvojnosti, ki se reaktivno konstituira glede na svojo zunanost oziroma glede na drugega. Predpostavlja namreč, da je zmožnost etičnega delovanja implicitno pogojena s stopnjo njegove svobode. Pri tem svobodnega delovanja ne razume kot nepogojenega delovanja, ampak kot delovanje, ki ni podrejeno kakršnikoli nujnosti ali determinizmu, četudi ta izhaja iz nezavednih teženj. Stopnja svobode torej ni pogojena toliko z zmožnostjo delovanja, kolikor z zmožnostjo njegovega spreminjanja. Nesvoboden človek nujno deluje na identičen način – tako da avtomatsko (sledječ vnaprej določenemu programu) reagira v odnosu do svoje predpostavljene zunanosti. Tako bodisi nenehno ponavlja identične programe diferenciacije ali modele spreminjanja, bodisi povsem izgubi svojo notranjo integriteto. V vsakem primeru pa je nezmožen afirmativno in konsistentno delovati neodvisno od njih. Poleg tega je stopnja nesvobode sorazmerna s stopnjo nasilja, pri čemer se kot nasilno razume tisto delovanje, ki vztraja v svojem programu spreminjanja, ne upoštevajoč dejavnike s katerimi se sooča tekom izvajanja tega programa. Vsako delovanje, ki ni zmožno preseči svoj pogoj diferenciacije in svoj model spremenljivosti je tako implicitno nasilno. Zato je nasilje *edini zmožen* način, s katerim nesvobodno delovanje zagotavlja varnost, integriteto in urejenost.

Sorazmerno s večanjem spektra različnih zmožnosti afirmativnega delovanja in spreminjanja se večja tudi stopnja svobode, kot zmožnost vpliva na lastne

pogoje diferenciacije in zmožnost (samo)preseganja. Zgolj svoboden človek je zmožen s svojim delovanjem spreminjati nezavedne programe, ki ga silijo, da bi se spreminjal zgolj na edini zmožen – nespremenljiv način. V skladu s to perspektivo je nemogoče predpostaviti vnaprej začrtan program ali model spreminjanja nezavednih sestav, kajti vsaka njihova transformacija je eksperiment, ki se nenehno izpopolnjuje s pridobljenimi izkušnjami. Svoboda (samo)preseganja namreč zahteva neskončno eksperimentiranje z ustvarjanjem novih sestav, njihovim urejanjem in spreminjanjem, ter neprestano učenje iz izkušenj, ki jih podarjajo tovrstni eksperimenti. In skladno s tem, se spreminjajo tudi njihovi nezavedni pogoji diferenciacije.

V tem nezavednem polju imanence, se preko povezav med vzajemno dopolnjujočimi se razlikami ustvarjajo problemi. Pravičnost, pravi Deleuze, se v osnovi nanaša na zmožnost so-ustvarjanja problemov in ne na njihovo razreševanje. »Praktični boj ne prehaja skozi negativno, temveč skozi razliko in moč afirmiranja; in vojna pravičnih je osvojitve najvišje moči, moči odločanja o problemih s povrnitvijo njihove resnice, z ovrednotenjem te resnice onkraj reprezentacij zavesti in form negativnega, in naposled s pristopom k imperativom, od katerih so ti problemi odvisni.«³⁸ Ti problemi so virtualne ideje oziroma mnogoterosti, ki ne pripadajo sferi vednosti, ampak dimenziji neskončnega učenja. Učenje na nezavednem nivoju zahteva nenehno transformacijo zavedajočega se jaza, saj se učeči nenehno spreminja s tem, ko svoje sestave usklajuje z novimi sestavami naučenega. Vsaka naučena izkušnja implicira zmožnost (samo)preseganja in neodvisnost delovanja od lastnih pogojev diferenciacije. Svoboda učečega tako ni spontanost, ampak iz simptomov izluščeni delež čistega dogodka, ki ga ni mogoče udejanjiti.³⁹ Je zmožnost udejanjanja, ki ni nikoli dejanska, vendar vseeno večno prisotna v vseh prehodih in postajanjih udejanjenega, virtualni spomin, ki se nikoli identično ne ponovi v zaznavi in večno spremljajoča se preteklost, ki ni bila nikoli sedanja. V njej se porajajo vzgibi večnih učencev nezavednega.

³⁸ Gilles Deleuze, *Razlika in ponavljanje*, Založba ZRC, ZRC SAZU, Ljubljana 2011, str. 327.

³⁹ Cf. Gilles Deleuze, *Logika smisla*, Krtina, Ljubljana 1998, str. 225.

Bibliografija

- Deleuze, Gilles, »À quoi reconnaît-on le structuralisme?«, v: *L'île déserte: textes et entretiens 1953–1974*, Les Éditions de Minuit, Paris 2002, str. 238–269.
- *Deux régimes de fous*, Les Éditions de Minuit, Paris 2003.
- »Imanenca: neko življenje...«, *Problemi*, Društvo za teoretsko psihoanalizo, Ljubljana, 49 (9-10/2011), str. 5-10.
- *Le bergsonisme*, Presses Universitaires de France, Paris 2004.
- *Logika smisla*, Krtina, Ljubljana 1998.
- *Razlika in ponavljanje*, Založba ZRC, ZRC SAZU, Ljubljana 2011.
- »Aktualno in virtualno«, *Problemi*, Društvo za teoretsko psihoanalizo, Ljubljana, 49 (9-10/2011), str. 11–15.
- Deleuze, Gilles, Guattari, Félix, *L'Anti-Œdipe: capitalisme et schizophrénie*, Les Éditions de Minuit, Paris 1973.
- *Mille plateaux: capitalisme et schizophrénie*, Les Éditions de Minuit, Paris 1980.
- Freud, Sigmund, *Metapsihološki spisi*, ŠKUC, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, Ljubljana 1987.
- Guattari, Félix, *Soft subversions: texts and interviews 1977–1985*, Semiotex(e), Los Angeles 2007.
- *The machinic unconscious: essays in schizoanalysis*, Semiotext(e), Los Angeles 2007.
- Lacan, Jacques, »Funkcija in polje govora in govorice v psihoanalizi«, v: *Spisi*, Analecta, DTP, Ljubljana 1994, str. 61–140.